

УДК 883-3 (Грабович)

І.В. Братусь, канд. філос. наук

ГРИГОРІЙ ГРАБОВИЧ – ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ

Інститут екології та дизайну НАУ, e-mail: kulturolog@rambler.ru

У дослідженні представлено становлення та розвиток шевченкознавчих студій української діаспори. Особлива увага приділена працям Григорія Грабовича.

Огляд шевченкознавчих студій української діаспори

Після утворення незалежної України у нас значно посилилась зацікавленість до праць про Шевченка вчених української діаспори. Адже вони створили багато важливих наукових досліджень на цю тему, що витримали іспит часом. Маємо на увазі насамперед студії про Кобзаря Василя Барки, Леоніда Білецького, Миколи Глобенка, Павла Зайцева, Дмитра Чижевського, Дмитра Чуба, Юрія Шевельова, Миколи Шлемкевича тощо. Останнім часом окремі їхні праці побачили світ і в Україні. На жаль, ще не здійснена спроба узагальнити досвід учених української діаспори з проблем шевченкознавства. У межах можливого привернути увагу до їхньої актуальності – основна мета нашого дослідження.

Звичайно, годі гадати, що обрана нами тема буде всебічно висвітлена. Власне, вона тільки ставиться. Але передбачається бодай штрихами окреслити її грані. Для цього вводиться до наукового обігу низка важливих положень з праць представників української діаспори. Навіть при першому знайомстві з цими працями складається враження, що їх автори вельми однотайні в оцінці Кобзаря. Типовою працею такого змісту може бути стаття проф. Миколи Глобенка “Живий Шевченко”. Виражаючи почуття своїх однодумців, він пафосно стверджує: “Так, Шевченко - той, коли зайнялося й запалало, Пророк, Геній, Поет Нації, тобто народу, що саме в його творчості усвідомив себе, своє місце і свою мету. І до творчості його ми підходимо як до священної для кожного українця книги. І дні його народження і смерті – це великі дні для нас” [4, с. 270].

Характерно, що саме вчені української діаспори здійснили вдалу спробу науково дослідити багатовимірну спадщину нашого пророка. І тут, на наш погляд, перш за все треба назвати фундаментальну монографію проф. Павла Зайцева “Життя Тараса Шевченка” [Львів, 1939, Париж – Нью-Йорк – Мюнхен, 1955. – 400 с.]. До неї додана розлога бібліографія, яку уклав проф. Микола Глобенко. Йому ж належить і передмова

до цієї монографії. У ній дається стисла оцінка багаторічної праці П.Зайцева у сфері шевченкознавства, його високої ерудиції та шляхетності.

Дбаючи про наукову достовірність своїх досліджень, учені діаспори в основному оперують вивіреними фактами. Тому, як правило, вони майже у кожній праці критикують тих, хто вдається до фальсифікації творчості нашого поета. Саме такого характеру є монографія поета й вченого Василя Барки “Правда Кобзаря” [1]. Маючи виразно полемічне спрямування, вона націлена головним чином проти тих радянських дослідників, які на догоду сталінській системі перекручували факти і вдаються до політичних натяжок. Скажімо, вони гадають, що з “твердою переконливістю Шевченко продовжує пропагувати атеїзм ... аж до самої смерті (“Юродивий”, “Молитва”, “Марія”, “Неофіти” та ін.) [1, с. 16].

Насправді, наголошує і доводить В.Барка, наш Кобзар був “співцем християнської правди” [1, С.10]. Весь “Кобзар” проінтятий християнським духом. Майже на кожній його сторінці, підкреслює вчений, читаємо такі вислови поета-християнина: “Будем жить, людей любить, святого Господа хвалить”; “Я тихо Богу помолюся”; “Слава Тобі, Христе Боже!!! Весь довколишній світ – книга похвали:

І місяць з зорями сіяв,
І соловейко на калині
То затихав, то щебетав,
Святого Бога вихваляв;
І все то, все то в Україні! [1, с.27]

Одночасно, звертає увагу В.Барка, “Шевченко дуже добре знав Євангеліє, і бачачи те, проти чого попереджувано, - бичував вчинки декого серед кліру, які не послушалися пророцтва... Це переконання ніскільки не зменшувало побожності Шевченка-християнина” [1, с. 18].

При вивченні проблеми формування в Шевченка світогляду й естетичних уподобань

доцільно дотримуватися історичної правди. На жаль, цей принцип нерідко порушувався радянськими дослідниками. Зокрема, маємо на увазі висвітлення стосунків Кобзаря з російськими літературними діячами. Так, В.Барка доречно кепкує над тими радянськими вченими, які трактують Шевченка як епігона російської естетичної думки. У їхніх працях буквально рясніють такі штампи стереотипів: для українського пророка Белінський, Чернишевський і Добролюбов були “надихаючою силою”, “великим впливом”, “теоретичною зброєю” тощо. Одне слово, обурюється В.Барка, за такою версією “наш Шевченко тільки слідоступ за плечима росіян” [11, с. 28].

Втім, історична правда була іншою. Наприклад, коли 1840 р. побачив світ “Кобзар” Шевченка, тоді Чернишевському виповнилося 12 років, а Добролюбову – лише 4 роки!!? У той же час, справедливо наголошує В.Барка, у нашого поета уже “цілком виразилися його погляди і на минувщину, і на сучасність України” [1, с. 30]. Щодо “впливу” Белінського на нашого поета, то він був, як справедливо обурився Ю.Мушкетик, “лютим українофобом, шовіністом й великою мірою невігласом, який бризкав отруйною слиною проти Шевченка і Куліша, всієї української літератури” [8].

Звичайно, цим не заперечуються позитивні відгуки Чернишевського і Добролюбова про нашого Кобзаря. Але, на думку В.Барки, це не означає, що дані постаті були однодумцями українського поета. Коли Чернишевський був “духовно самозасліплений і самонадіяний безбожник” і “один з найвидатніших інтелектуалів свого століття та великий борець проти царщини” [1, с. 31], то “Шевченко – постать всесвітня: в духовному розвитку християнського людства він – геніальний речник і поет... Роблять помилку і спотворюють історичну правду ті, що дотуляють ім'я Шевченка-мислителя до Чернишевського і Добролюбова, власне, опонентів поета, які дечому навчилися від нього, але в найголовнішому були нездібні збагнути його світогляд” [1, с.31, 32, 33].

Певна річ, це не означає, що формування духовності Тараса Шевченка відбувалося поза світовою культурою. Має рацію В.Барка в тому, що наш поет і художник “знаходився серед російської громади однодумців його, справжніх світочів творчої думки і протестантів проти москалізму. Передусім – митець, що був найсвітлішою постаттю для молодого Шевченка, вчителем його, духовним батьком і захисником. При його домашньому огнищі перебував поет, ніби в своїй родині. Йому зобов'язаний в освіті й

мистецтві, громадянських поглядах і самій свободі та викупленню з кріпацтва. Поет звав його: “Карл Великий”; то маляр Карл Брюллов” [1, с. 47, 48].

Було б великою помилкою стверджувати, що на особистість Шевченка впливали лише зовнішні фактори. Витоки його духовності мають глибоке національне підґрунтя. Увібравши найкращі здобутки деяких зарубіжних майстрів художнього слова, традиції своїх українських попередників і народні духовні скарби, він помножив їх на вищому історичному та естетичному рівні, досягши вершин світової культури. Тому, як настійно й справедливо наполягають вчені української діаспори, треба рішуче відхилити вигаданий міф про те, нібито Шевченко був “мужицьким поетом” і мав “недостатню освіту” та “малу начитаність”. На думку проф. М.Глобенка, “походить це твердження від висловлювань росіян – сучасників Шевченка. Віссаріон Белінський, що гостро вороже засудив виступ Шевченка, говорив про “простацтво крестьянского языка и дубоватость крестьянского ума” (Підкреслення автора - І.Б.) [1, с. 277].

Привертаємо також увагу до статті відомого поета й громадського діяча української діаспори Євгена Маланюка “До справжнього Шевченка”. Її автор правдиво й емоційно розкриває благородні риси особистості нашого генія. На його думку, Кобзар мав “тисячократно спотужнілий, палаючий і спалюючий дух... Почуття гідності (Тургенев називає це “самолюб'єм”) у Шевченка було дуже сильне... Без нього, без віри в своє покликання він неминуче загинув би на своїм закаспійським вигнанні... Переконавання, що запали йому в душу з дитинства, залишилися несхитно-міцні... При таких почутті гідності була в нім незфальшована скромність. Взагалі була то натура пристрасна, широка, задушевна, але не зломлена долею... поет і патріот” [7, с. 3-4].

Звичайно, не тільки особа Шевченка, а й вся його творчість хвилює вчених української діаспори. Про це свідчать їхні численні праці. Зокрема, маємо на увазі монографію проф. Юрія Шевельова (Шереха) “Третя сторожа: література, мистецтво, ідеологія” (Торонто, 1991), його статті “Шевченко – класик?”, “Як творив Шевченко-поет” тощо. Цей вчений виявив глибоку обізнаність із предметом дослідження, має високу філологічну підготовленість і талант ведення полеміки.

Однією з прикметних особливостей праць вчених української діаспори є також те, що фактично у кожній з них тою чи іншою мірою порушується питання про національну самосвідомість Кобзаря. Є спеціальні студії, у яких простежується ця проблема. Скажімо, добродій Степан Волинець виніс у заголовок своєї статті назву “Шевченко – опікунчий дух нації” (1961). Він справедливо твердить, що наш пророк впродовж багатьох років “стоїть на сторожі нації, і з нього, як з тієї животворчої криниці, українська нація черпала цілощу воду, щоб нею у різних етапах затьяжної боротьби, яку доля судила їй вести за своє існування, своє збереження” [3].

Погоджуємося з ученими, що Шевченкове слово в розумінні всієї його поетичної творчості непорушно стоїть на сторожі української душі. За умов незалежної України це слово мобілізує нас ще більше докладати зусиль для збереження духовної субстанції української нації. Тому, звичайно, відхід від цього принципу викликає занепокоєння. Зокрема, поділяємо принципову позицію проф. Г.Клочка в дискусії з Дж.Грабовичем. Відстоюючи національну ідею як домінуючий принцип творчості Кобзаря, Г.Клочек однозначно висловив свої погляди: “Вельми сумнівними з точки зору дослідницьких можливостей є структуралізм, презентований Дж. Грабовичем у його відомій монографії про Шевченка як міфотворця... У праці Грабовича багато сумнівних (неточних) висновків. Але найбільш впадає в око свідоме прагнення цього автора зменшити силу звучання національної ідеї “Кобзаря”, якимось відволікати увагу від неї” [6].

Слушність критики Г.Клочком з даного питання новітніх структуралістів очевидна. Адже наявність Шевченкової національної ідеї підтверджують його твори, праці вчених на цю тему і, зокрема, наші спостереження [2, с. 40]. Свого часу ми привернули увагу до того, що зі сторінок роману Оксани Іваненко “Тарасові шляхи” вимальовується і така національна особливість поета, як підкреслене почуття любові до історії України. Показується це в різних аспектах, але більше всього у формі художнього осмислення нашої минувшини. Характерно, що Оксана Іваненко рекомендує своїм читачам передусім твір “Іван Підкова” (1839).

Сучасні вчені слушно вказують, що у поемі “Іван Підкова” в двох словах – “І слава, і воля” – Шевченко розкрив принцип історизму всієї своєї поезії. Вони ідейно та образно перегукуються з першими рядками патріотичного вірша Павла Чубинського “Ще не вмерла Україна і слава, і воля”, який аж до 1876 р. галицькі упорядники

“Кобзаря” друкували як Шевченків поряд із “Заповітом” та іншими політичними поезіями. Отже, і галицький композитор з-під Сяну Михайло Вербицький, покладаючи цей вірш Чубинського на музику, гадав, що він Шевченків. Тому він сприймався як національний гімн [5].

Григорій Грабович – погляд на Тараса Шевченка через океан

Для правдивого бачення сутності та значення постаті Тараса Шевченка сьогодні склалися доволі сприятливі умови. Мова не йтиме про фінансові труднощі української науки, а про той жвавий невідомий інтерес, що ним переповнене сьогодні шевченкознавство. Почасті інтерес доволі щирий, наповнений бажанням доторкнутися до генія українського пророку.

Та не завжди зацікавлення постаттю Шевченка носить здоровий характер. Свобода вивільнила окремі патологічні сили, що використовують платформу шевченкознавства для хворобливого відстоювання „унікальних” ідей про Шевченка. Як правило, мірилом унікальності в них слугує питома вага бруду, з яким змішують поета. Інколи цими настроями користуються антиукраїнські сили, що використовують пасквілі на Тараса Шевченка для руйнації національної ідеї. Та не вдовольняючись „природною” залишковою кількістю мертвонароджених досліджень, антиукраїнська братія свідомо продукує та фінансово й інформативно заохочує авантюрне паплюження Шевченка.

Не уявляється простим і стан цілісного шевченкознавчого поступу, що ґрунтується на наукових засадах і державницьких позиціях. Вектор студій і їхній масштаб зумовлюється багатьма чинниками. Якимось необхідно трансформувати радянську спадщину – нове прочитання позбавляє її ідеологічного звучання. Наукові праці діаспори також часто будувалися в дусі полеміки, гострота якої спала з розвалом тоталітарної системи. Конструктивність магістральних шляхів шевченкознавства багато в чому зумовлюється відкритою продуктивною дискусією. У царині наукових досліджень має пріоритет бажання гідно відстоювати власну думку, зберігаючи взаємоповагу та витримуючи баланс і дистанцію.

Одне з яскравих досліджень творчості Тараса Шевченка в українській діаспорі становить праця професора Грабовича „Поет як міфотворець”. Вперше ця студія була

видана англійською мовою в 1982 р. (*The Poet as Mythmaker. A Study of Symbolic Meaning in Taras Ševčenko*). Для читача на материковій Україні книжка доступна в перекладі Соломії Павличко і витримала два видання. Перше побачило світ у 1991 р. у видавництві „Радянський письменник” і мало дещо видозмінену назву „Шевченко як міфотворець: семантика символів у творчості поета”. Проти цієї назви виступив згодом і сам автор, зазначаючи, що подібний заголовок „не тільки не зовсім відповідав іманентному і системному наголосові дослідження, але також впроваджував не властиву цьому дослідженню ноту традиціоналізму” [4, с. 5].

Друге видання книжки проф. Грабовича вийшло друком під егідою часопису „Критика” в 1998 р. У ньому враховані авторські корективи – переклад авторизований, введено примітки і покажчик (чого не було в першому українському виданні) та замінено назву на більш автентичну „Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка”. Власне, це видання становить собою сьогодні найбільш доступну українському читачеві варіацію праці Грабовича. З огляду на це можна цілком певно використовувати його текст у дослідженні природи новацій та гіпотез шевченкознавця.

Висновки

Лише штрихами ми окреслили деякі думки представників української діаспори про нашого спільного пророка. Звичайно, можна дискутувати з окремими вченими зарубіжжя, які інколи зайве політизували свої виступи, допускали неточності аргументів. Проте не можна заперечувати того, що за складних умов із чистою совістю вони, збагачуючи шевченкознавство, постійно піддавали критиці фальсифікаторів спадку нашого поета.

И.В. Братусь

ГРИГОРІЙ ГРАБОВИЧ – ШЕВЧЕНКОВЕД

В статье представлены основные этапы становления и развития украинских шевченковедческих исследований украинской диаспоры. Особое внимание обращается на работы Григория Грабовича.

I. Bratus

G.GRABOVITSH - THE RESEARCHER OF SHEVTSHENKO

This work scrutinizes a process of formation of the writer's personality and her early works in the genres of story, tale and narrative. Special attention is devoted to the review and analysis of works of G.Grabovitch.

Назрів час ще більше приділяти увагу працям української діаспори, видавати кращі з них. Одночасно необхідно зібрати й упорядкувати художню шевченкіану представників діаспори, яку давно чекає читач України.

Список літератури

1. *Барка Василь*. Правда Кобзаря. – Нью-Йорк: Пролог, 1961. – 350 с.
2. *Братусь Іван*. Ідейно-естетична організація роману Оксани Іваненко “Тарасові шляхи” // Літературознавчі обрії. Праці молодих вчених України. Випуск 1. – К: Вид.-во КНУ, 2000. – С.40.
3. *Волинець Степан*. Шевченко – опікунчий дух нації / 3 життя і творчості Тараса Шевченка. Видано для відмічення сотих роковин смерті поета. 1861-1961. Накладом і друком видавничої спілки Тризуб. – Вінніпег, 1961. – 340 с.
4. *Грабович Григорій*. Поет як міфотворець. – К: Либідь, 1998. – 250 с.
5. *Дзира Ярослав*. ...Панували, добували і славу, і волю. – Літературна Україна. – 1997. – 22 травня.
6. *Ключек Григорій*. До істинного Тараса Шевченка. – Літературна Україна. – 2000. – 17 травня.
7. *Маланюк Євген*. До справжнього Шевченка // Українська мова і література в школі. – 1992. – № 3-4. – С. 45 – 51.
8. *Мушкетик Юрій*. Не так тії вороги... – Літературна Україна, – 1999. – 18 березня.
9. *Насірко Михайло*. Національна ідентичність: проблема філософська і філологічна. – Літературна Україна. – 1999. – 14 січня.
10. *Шевельов Ю*. Шевченко класик? // Слово і час. – 1995. – № 4. – С. 18.